

vereniging tot herstel van zorg rond dood en rustplaats
de Terebinth
Nieuwsbrief

Oktober 1993

AGENDA

- 6 nov.: ALV te Utrecht, aansluitend excursie naar begraafplaats Soesterberg
- 11 dec.: Lezing te Den Haag door dhr. Keuzekamp, aansluitend excursie naar R.K. begraafplaats.

COLOFON

De Terebinth Nieuwsbrief
jaargang 7, nummer 5

De Terebinth Nieuwsbrief is een Informatieblad ten behoeve van de leden van Vereniging de Terebinth

Redactie:

Roy P. de Beunje, Josee Bionda, Sytse de Boer, Wim Cappers, Paola Pisu en Cees van Raak

Redactie en secretariaatsadres:

Dodeweg 31
3832 RE Leusden

Het Terebinth-lidmaatschap kost voor personen f 35, = per jaar (voor een f familielid f 15, = per jaar). Organisaties betalen f100, = per jaar. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij schriftelijk bericht van opzegging voor 1 november is ontvangen.

INHOUD

3. Verslag excursie Apeldoorn
4. "De dood"
4. Nieuws
5. Verslag AFD jaarcongres, Stuttgart
7. De Taxus, de kerkhofboom
8. De gemeentelijke begraafplaats te Beverwijk
9. Uitnodiging lezing & excursie
10. Al het andere is toegestaan
12. Eentonig maar typisch
14. Een middeleeuws stripverhaal
15. Over taboes
18. Zin voor verandering
20. Wat moet er gebeuren met gebalsemde Lenin
21. Kinderen vinden graf uit middeleeuwen
21. Over de medewerkers van de Terebinth
22. Verenigingsnieuws

Illustratie voorkant: In vroeger jaren werd ook aan de dieren, ondermeer de bijen, het overlijden van de baas meegedeeld.
Uit: Ton de Joode, *Folklore in het dagelijks leven*

EXCURSIE APELDOORN, 28 AUG. 1993

Even denk ik niet uit Amersfoort te zijn vertrokken. De toegang, het neo-rennaissance gebouw uit 1896 met hekwerk en oprijlaan, is identiek aan de toegang van de begraafplaats aan de Soesterweg.

In de aula worden zo'n veertig mensen welkom geheten door de heer De Rooden van de gemeente Apeldoorn. De rondleiding door Jaap van der Wouden, over de begraafplaats aan de Soerenseweg begint bij het in verval zijnde grafmonument van de familie Van Heeckeren van Brandsenburg. Symboliseert een vervallen graf de vergankelijkheid van de mens of moet het monument om de culturele waarde bewaard blijven?

Tegenover de mooie engelen van genoemd grafmonument ligt het graf van de prinses de Bourbon. is zij hier begraven door middel van een opdracht van Koningin Wilhelmina of hebben de vrienden in ballingschap hier voor gezorgd. Het opschrift op het graf, "Les amis de la survivance" ,doet het laatste vermoeden. Vanuit een besloten gedeelte van de 1e klas graven, waar zich onder de paden de toegangen tot de vele grafkelders bevinden, gaan we naar een meer open gedeelte. Hier zijn graven geruimd om nieuwe te kunnen uitgeven. Het is de bedoeling dat de oude indeling van de lanen weer wordt hersteld. Op de begraafplaats staan oude banken, met poten in de vorm van boomstammen, afkomstig uit het Oranjepark. Het graf van de oprichter van de Julianatoren en de Juliana ijsbaan is duidelijk herkenbaar aan de vorm van de toren en de afbeelding van een schaatser. Op sommige grafmonumenten is de "handtekening" van de steenhouwer te vinden in de vorm van een afwijkende letter of door in de palmtak een knopje of zaaddoos te verwerken.

Via het nieuwe gedeelte, wat opvalt door de rechte belijning, komen we bij het graf van burgemeester Adriaan van Hasselt, oprichter van de begraafplaats. Hij is hier als eerste begraven. Op deze begraafplaats bevinden zich de graven van de jongens die omgekomen zijn toen de Firefly op het gymnastieklokaal van de HBS stortte. Op hun graven vindt je naast het bekende teken van de padvinderij een rondje met stip, wat wil zeggen dat het spoor is gevolgd en het einde is bereikt.

Na de lunch volgen we met de bekende linten aan de auto's een mooie weg door de bossen en de heide van de Veluwe. In de Heilige Geest Kapel van Assel worden we ontvangen door mevrouw Westerwoudt. Zij vertelt over de geschiedenis van "haar" kapel en de familiebegraafplaats. De familie heeft de kapel laten bouwen in 1942 omdat de dichtstbijzijnde katholieke kapel 12 km ver was. De familiebegraafplaats heeft een ronde vorm en is door een muur afgescheiden van de natuurbegraafplaats, waar later een vergunning voor is verkregen. Op de natuurbegraafplaats kunnen mensen zelf een plek uitzoeken in het bos, er wordt niet geruimd en er is bijna geen onderhoud. Op de graven mogen alleen zwerfkeien geplaatst worden. Opvallend zijn hier een graf in de vorm van een hunebed met een koperen plaat met arabisch (?) opschrift en een graf van een jonge vrouw die omgekomen is bij het bergbeklimmen. Wanneer vrienden nu een berg beklimmen, nemen ze een steen mee voor op haar graf.

De mooie weg wordt verder vervolgd naar de begraafplaats Heidehof in het buurtschap Uchelen. Hier worden we ontvangen door de heer Groen. De begraafplaats kent evenals de begraafplaats aan de Soerenseweg een classesysteem. De klassen zijn cirkelvormig vanuit de aula ingedeeld met de 4e klasse aan de buitenzijde. Het verschil in klassen kenmerkt zich door de grootte van het monument dat geplaatst mag worden en natuurlijk de prijs. Op Heidehof vind je naast het oude gedeelte een katholieke begraafplaats, die ingedeeld is in kamers. Een door bomen en hagen omgeven ruimte waarbinnen een flink aantal graven liggen. Verder is er op de begraafplaats een strooiveld, urnenveld en een kinderafdeling. Op de begraafplaats zijn nog twee oude graven die afkomstig zijn van de oude begraafplaats

aan de Soerenseweg.

Wim Vlaanderen sluit de dag af met dank aan de medewerkers. het was genieten van één van de weinige zomerdagen, waarop ook prima een paddestoel excursie georganiseerd had kunnen worden, gezien het aantal dat we tegenkwamen.

Annemarie Waanders

De dood

*De dood die is er overal
En ook waar die moet wezen
De dood is bij een ongeval
Maar dat wordt niet geprezen*

*De dood die is er overal
En morgen telkens weer
Dan hoor je plotseling een
knal
En dan is-ie er niet meer*

*De dood die is er overal
Een hele lange weg
En dat is helemaal niet gek
De dood die is er, wat ik zeg*

(Erik, 11 jaar, Eindhoven)
uit: VPRO, Achterwerk nr 39)

NIEUWS

Therapeut

In het juninummer is op blz 13 een interview afgedrukt met Jos Ebbbers. Hij vroeg ons om daarover een correctie aan te brengen. Jos is niet een van de weinige rouwtherapeuten in Nederland; die zijn er meer. Hij is echter een van de weinigen die dat doen met behulp van het gebruik van symbolen.

Japan

Ook Japanners die het huwelijksbootje instappen beloven elkaar "eeuwige trouw". Maar steeds meer Japanse vrouwen nemen de huwelijksgelofte naar de letter op. Zij kiezen voor een scheiding na de dood. In Japan wordt een vrouw na het huwelijk lid van haar schoonfamilie en volgens traditie wordt zij ook in het familiegraf van haar man begraven. Volgens een onderzoek van de begrafeniscoöperatie "Levensgezel" wil 8.2 % van de vrouwen in Tokio dat niet. Zij kunnen lid worden van de vereniging Moyai ("aanlegsteiger"), die speciaal is opgericht voor alleenstaanden en mensen die niet bij hun schoonfamilie begraven willen worden.

De vereniging heeft een gezamenlijk graf gebouwd in een buitenwijk van Tokio, waar leden voor een fractie van de kosten van een normaal graf worden bijgezet. Er is plaats voor 30.000 urnen. (Telegraaf, 17/8)

BEZOEK JAARCONGRES AFD

Bezoek jaarcongres (AFD) Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal op 10 en 11 september 1993.

Dit jaar hield de AFD haar jaarlijkse congres in Stuttgart. Dit twee daagse congres werd wederom door een afvaardiging van Terebinth bezocht. De afvaardiging bestond dit jaar uit W. Vlaanderen, L. Jol, W. Keuzekamp en echtgenote, H. Mandersloot, A. Wille en A. Fonville.

Het congres bestond uit een viertal dagdelen namelijk:

- I. Vrijdagmorgen een bezoek aan het Hoppenlaufriedhof met een voormalig model-gravenveld van de Bundesgartenschau Stuttgart 1961.
- II. Vrijdagmiddag een voordracht over bestuurstechnische en actuele thema's met betrekking tot gravencultuur en een ledenvergadering.
- III. Zaterdagmorgen een bezoek aan het Ostfelder Friedhof.
- IV. Zaterdagmiddag een bezoek aan de IGA-Gelände (een soort Floriade) alwaar een tentoonstelling was over de "historische ontwikkelingen in de cultuur van kerkhoven".

In het hiernavolgende zullen wij in het kort de meest relevante en interessante zaken van deze twee AFD dagen in Stuttgart beschrijven.

I. Het Hoppenlaufriedhof nabij het centrum is een oud en reeds gesloten kerkhof. Na de oorlog hebben vrijwillig(st)ers voor het behoud van deze begraafplaats gestreden. Men wilde er namelijk een parkeerplaats van maken. Het 'allereerste' graf dateert van 1628. De 'rijke' grafmonumenten (veelal van rond 1850) van de gegoede burgerij uit de voorstad zijn vrijwel alle uit zandsteen opgetrokken. Maar helaas beschadigd door onder andere milieuvervuiling. De vorm en modellering is zoals onze rondleider de heer Gross vertelde typisch Zwabisch en kent "classicistische" kenmerken. Het kerkhof kent ook een laag ommuurde joodse begraafplaats, die wonderwel vrijwel ongeschonden de oorlog is doorgekomen. Ook was op dit kerkhof nog een gedeelte te zien met een tiental zogenaamde modelgraven uit 1961. Deze waren destijds ontstaan uit een uniek samenwerkingsverband tussen tuinarchitecten, kunstenaars en beeldhouwers. Graven die zich met name kenmerkten door toenmalige afwijkende modelleringen bijvoorbeeld rond en vierkant. Maar ook door het verschillend materiaalgebruik, dat wil zeggen naast steen ook brons en hout waarbij de bovenkant afgedekt is met koperen banden. Vooral de houten grafmonumenten waren opvallend omdat deze er zelfs na dertig jaar en slechts één conserveringsbeurt er nog vrij goed bijstaan. Dit leidde dus ook tot een door vrijwel iedereen ondersteunde conclusie dat hout (mits goed beschermd door bijvoorbeeld koperen bovenkant en de onderkant boven de aarde) uitstekend geschikt is voor grafmonumentenmateriaal. Dit zeker gezien in het perspectief van de veelal maar twintigjarige termijn van grafuitgifte in Nederland. Het onderhoud van deze begraafplaats, welke nu functioneert als park met een voetpad er doorheen, komt geheel ten laste van de gemeente.

Het onderhoud van de joodse begraafplaats is gebaseerd op een landelijke overeenkomst. Een overeenkomst welke in 1956 is gesloten met de toenmalige joodse vertegenwoordiging in Duitsland, hetgeen hier betekende dat de bomen, struiken en stenen op kosten van de stad worden onderhouden.

II. De middag werd geopend door de burgemeester van Stuttgart. *Deze stipte in zijn toespraak met name aan 'dat wij nu in en bijzondere tijd leven, waarin eigenlijk alles mogelijk is met betrekking tot grafmonumenten en dat we ons eigenlijk geen zorgen hoefde te maken over de laatste rustplek'. Dit thema werd ook door de voorzitter van de AFD prof. dr. Spemann die middag als uitgangspunt genomen. Hij besteedde in zijn verhaal met name

aandacht aan een veranderende cultuur in de uitvaart. Was deze tot voor kort vlak en symboolloos in de meest brede zin, nu is men meer en meer op zoek naar symbolen hun inhoud. De cultuur van de dood was gereduceerd tot delegeren, consumeren en betalen. Hierdoor hebben we onze eigen daadkracht verloren, waardoor de dood ook niet als verlossend ervaren kan worden. De toekomst vraagt om een andere mentaliteit dan de groothandelmentaliteit van nu. Het zal meer en meer een zaak van individualisering worden. De voornaamste punten waarmee de AFD in de toekomst te maken krijgt zijn:

1. De twaalfjarige grafkrust die ter bespreking staat.
2. De privatisering ten behoeve van geldbesparing.
3. Voorzieningen voor de ruim twee miljoen islamieten in Duitsland (er zijn vrijwel geen voorzieningen voor islamieten in Duitsland).
4. Oost-Duitsland, waar nog niet zoets als de AFD is.
5. De ecologische beheerproblemen.
6. Hoe gaan we om met historische begraafplaatsen?
7. Moeten nieuwe begraafplaatsen alleen aan de stadsranden, of als onlosmakelijk deel in de nieuwe woonwijken gepland worden?
8. Het vraagstuk van de oorlogskerkhoven in Rusland.

Tevens vroeg hij de AFD-leden om na te denken over of begraafplaatsen een weerslag zijn van alle cultuurveranderingen. Dat wil zeggen dat grafmonumenten in de loop der tijd veranderen van materiaalsoort, vorm, kleur etcetera. Veel reglementen maken het nu onmogelijk om die cultuurveranderingen terug te zien op de kerkhoven, hetgeen nu leidt tot cultuurvervalking. We hebben dus behoefte aan minder reglementen. Hij eindigde zijn verhaal dan ook met twee uitspraken die tot nadenken moesten stemmen. 1. Cultuur moet beleefd worden en niet gestuurd. 2. Wie niet in wonderen geloofd is geen realist. De laatste uitspraak was met name bedoeld voor de pessimisten ten aanzien van het veranderen van reglementen op begraafplaatsen. Die avond spraken we tevens met een Berlijnse ambtenaar, die tot onze verbazing vertelde dat in Berlijn wel degelijk as verstrooid wordt op verstrooiterreinen. Dit in tegenstelling tot onze kennis die niet verder reikte dan dat as in Duitsland alleen maar verstrooid mag worden op zee. Weet iemand hoe dit nu precies geregeld is in Duitsland?

IV. Zaterdagochtend gingen we al om 8.30 uur op excursie naar de Bezirksfriedhof Ostfilder aan de rand van Stuttgart. Dit is een ± zeven ha groot heuvelachtig terrein met een basisbeplanting van (grote) eiken, beuken, lindes en dennen. In een doorlopende grasvlakte liggen de grafvelden. Een openbaar voetpad over de begraafplaats verbindt twee wijken met elkaar. De aanleg en het onderhoud van de grafbeplanting is grotendeels in handen van hoveniers die een basis van bodembedekkers aanplanten met daarin een compositie van eenjarige (voornamelijk begonia's) wat een verzorgd en kleurrijk geheel geeft. Deze zogenaamde 'Friedhofsgärtner' hebben eigen richtlijnen ontwikkeld met minder symboliek en meer decoratieve waarde met betrekking tot beplanting. Ook stond er bij de ingang een gigantische betonnen Aula met 125 zitplaatsen welke ruim f 600.000 meer kostte dan de twee miljoen mark die was uitgegeven voor de aanleg van de begraafplaats. Op de begraafplaats ontstond tussen de leden van de AFD een interessante discussie over het wel en niet hebben van reglementen en richtlijnen voor grafmonumenten. De discussie eindigde met de conclusie dat grafmonumenten elke vrijheid in ontwerp, materiaal etc. moeten hebben, maar dat je wel richtlijnen mag geven over bijvoorbeeld te gebruiken materialen en dergelijke. Voorzitter Spemann van de AFD, die tevens beeldhouwer is, was met name fel gekant tegen vrijwel elk reglement. Zijn verweer daartegen droeg de volgende argumenten: Reglementen kunnen kunst geestelijk dood maken. Het is niet voor niets dat in dictaturen de kunst vaak in een kwaad daglicht wordt gesteld. Zonder reglementen kan Kunst ongebreideld bloeien. De begraafplaats kenmerkte zich met name door het verschillende materiaalge-

bruik en het feit dat vrijwel geen grafmonument identiek was. De in Nederland overwegend aanwezige zerken en stèles op recente begraafplaatsen, waarin naam en datums gezandstraald worden, zijn hier vrijwel onbekend. Er wordt hier hoofdzakelijk met de hand gehakt. De urnengraftuin was werkelijk verbazingwekkend. Hier is niet alleen van niveauverschillen gebruik gemaakt, ook de individuele plaatsing van de urngrafmonumenten is uniek. De grootte van de urngrafmonumenten werd alleen beperkt door de oppervlakte van ongeveer een vierkante meter. Hierdoor ontstond ook interessante discussie binnen het 'Terebinthgroepje'. De heer Fonville (beheerder crematorium Groningen) kwam dan ook met het voorstel om een modeltuin met urnen bij zijn crematorium op te zetten. Het moet volgens hem toch mogelijk zijn om voor iets anders te kunnen kiezen, dan alleen maar voor eens in een columbarium of voor een urngraf met een steentje van 45 bij 45 cm.. De heer Keuzekamp reageerde daar belangstellend op en bood aan dit idee binnen de Algemene Nederlandse Bond van Natuursteenbedrijven ter sprake te brengen.

IV. Op zaterdagmiddag werd de IGA tentoonstelling bezocht. Een klein deel van deze 'Floriade' was ingeruimd voor het thema "historische ontwikkelingen in de begraafcultuur van kerkhoven". Een aantal plekken op de begraafplaats waren zowel naar tijd (oertijd tot heden) als naar verschillende culturen en religies (oer-religie, Hindoeïsme, Boeddhisme, Shintoïsme, Islam, Jodendom) onderverdeeld. Het themagedeelte eindigde bij het heden. Hier had men een honderdtal grafmonumenten geplaatst, die hadden meegedaan aan een prijsvraag. Ook hier waren weer allerlei materialen, bewerkingsvormen van verschillende materialen en grafbeplanting te zien. Kortom een must voor de liefhebber.

De twee dagen waren volgens ons goed besteed. Allemaal hebben we weer nieuwe ideeën opgedaan en kijken bij het thuisfront wat er aan mooie ideeën in werkelijkheid gerealiseerd kan worden. Daarnaast vroegen enkelen van ons af of wij ook als Terebinth niet eens wat meer aandacht moeten schenken aan het verminderen of zelfs het verbieden van allerlei reglementen op begraafplaatsen en crematoria met betrekking tot vormgeving en materiaalgebruik van urn-/grafmonumenten.

A. Wille en A. Fonville.

DE TAXUS, DE KERKHOFBOOM

Ik vraag me af: waarom staat er op het kerkhof van Middelie geen taxus? Of heb ik niet goed gekeken en staat er ergens tussen de struiken toch een pieklein taxusje verscholen? Dan heb ik niets gezegd!

De plantsoendienst denkt wellicht: daar heb je weer zo iemand die van toeten noch blazen weet en nog commentaar heeft ook!

Inderdaad is een taxus misschien te duur in aanschaf en ook nog in onderhoud als je hem fatsoenlijk in model wilt houden? Nou hoeft het niet zo mooi als in Edam bij de Grote Kerk. Daar staan prachtexemplaren, het zijn ware museumstukken. Maar dat is natuurlijk boven onze stand.

Een taxus laat zich overigens heel gewillig snoeien. Hij vindt alles best: hij begint met evenveel plezier van voren af aan.

Maar waarom nou perse zo'n boom? Is ons kerkhof dan niet mooi genoeg met al dat groen, wat wil je nog meer?

Wat eraan ontbreekt, dat is de kerkhofboom, de taxus die van oudsher onze begraafplaatsen siert. Wat in zuidelijke landen de cypres is, is bij ons de taxus. Maar dan wel liefst de Ierse taxus, waarvan de takken recht omhoog groeien, want er bestaan verschillende soorten.

Hij blijft eeuwig groen en heet met recht een boom des Levens. Maar met zijn uiterst giftige zaden en naalden is hij tevens een boom des Doods.

Plechtig donkergroen is hij en stil, je hoort hem niet al waait het nog zo hard. Geen boom die zwijgzamer dan hij het geheim bewaart van onze overgang naar het nieuwe leven. Wel wijst hij omhoog met al zijn takken.

Als ik nu in de polderexpres lees dat over 10 á 20 jaar een aantal begraafplaatsen in de Zeevang dichtgaan, dan hoop ik niet dat Middellie daaronder valt. Ze zullen dan wel komen inspecteren om te zien hoe ons kerkhof erbij ligt. En als we dan nog niet eens een taxus hebben maken we ook geen mooie indruk. In Edam heb ik er wel 150 geteld, de kleintjes aan de rand meegerekend. Daar kunnen we niet tegenop, maar dat hoeft ook niet, want Edam is geen Zeevang, gelukkig.

In Kwadijk hebben ze er ook. Een stuk of twintig zelfs, die samen een bosje vormen. Het is wel een mooi gezicht, dat donkergroen, maar het zijn geen Ierse en dus missen ze de symboliek van de rechtop gaande lijn.

In Oosthuizen staan er twee. Ze zijn geplant bij het graf van Jonkvrouwe van Forees. Deze taxussen hebben wel de goede vorm, maar het is de donkergroene. Bovendien geldt het eigenlijk slechts voor dat ene graf, niet voor het hele hof. Misschien heeft de familie gedacht: als er op het kerkhof geen taxus staat, zetten wij er zelf maar een paar.

Als we snel zijn en er vooral met niemand over praten, dan kunnen we over 10 á 20 jaar een prachtige taxus hebben staan. Eén is genoeg. Ergens in het midden, op de mooiste plaats. En wie zal er dan nog over sluiting durven beginnen?

Louis Bianchi
Middellie
(gem. Zeevang)

DE GEMEENTELIJKE BEGRAAFPLAATS DUINRUST TE BEVERWIJK

Vereniging de Terebinth komt op voor het behoud van bedreigde begraafplaatsen. Dit doet ze veelal achter de schermen. In de praktijk is er ook op verzoek bemoeienis met begraafplaatsen waarvoor wel wordt gezorgd (zie bijvoorbeeld elders in deze editie Nieuwleusen en Helmond). Bij bedreiging leert echter de ervaring dat er al het nodige is misgegaan. De vereniging komt dan als een soort brandweer in actie. Onze aanpak is dan veeleer diplomatiek en minder publicitair.

Voor de verandering hieronder een schoolvoorbeeld hoe een houder van de begraafplaats zelf de toekomst veilig stelt. Een verhaal over hoe het wél moet. Het artikel kwam tot stand dankzij informatie van ons lid de heer B Wietsma te Heemskerk.

In verband met de nieuwe Wet op de Lijkbezorging heeft Beverwijk de beheersverordening uit 1973 aangepast. De rechten en de plichten van zowel de bezoeker als de beheerder zijn hierin duidelijker geregeld. In Beverwijk konden de nabestaanden na een crematie alleen de bus met as in een eigen graf begraven. Dankzij de nieuwe verordening is Duinrust nu verrijkt met strooivelden en gedenkstenen voor urnengraven.

Lange tijd is het de gewoonte geweest om alles wat met de dood te maken had, uit het directe gezichtsveld te weren. Er gaan echter steeds meer stemmen op om begraafplaatsen vanwege de bijzondere, vaak melancholieke sfeer op te waarderen tot een aantrekkelijke stille tuin met perken en zerken.

Met zijn bospaden, zacht glooiende heuvels en met klimop overwoekerde bomen is Duinrust nu al een heel stemmig park. Door de nieuwe verordening zal er voortaan ook speciale aandacht zijn voor graven met een bijzondere waarde. Daarbij gaat het om grafstenen van

personen die voor Beverwijk van speciale betekenis zijn geweest, zodat de namen bij de volgende generatie bekend zullen blijven. Ook kan een gedenkteken opvallen door vormgeving of door materiaal. Zo zijn er bijvoorbeeld nog porseleinen beelden en gietijzeren ornamenten, die vaak subtiel voorzien zijn van symbolen van de dood. Ook is er nog een aantal oude grafzerken met afbeeldingen van een treurwilg met een wegvliegende vlinder.

Het college van burgemeester en wethouders houdt voortaan een lijst bij van dergelijke graven. Als het op een bepaald moment nodig is om graven te ruimen, onderzoekt het college eerst of er graven zijn die in aanmerking komen om op de lijst te worden bijgeschreven. Uiteindelijk beslist de gemeenteraad of de bijzondere graven geruimd of behouden worden. Deze lijst van gedenkwaardige graven kan ook een hulpmiddel zijn voor het opstellen van de monumentenlijst.

Hennie Siebelt

UITNODIGING voor een LEZING MET EXCURSIE

Op de R.K. Begraafplaats St. Petrus Banden
aan de Kerkhoflaan 10 te Den Haag

op zaterdag 11 december 1993, aanvang 13.00 uur

Ons lid Geertjan Keuzenkamp (de man die ons zo feilloos met de bus naar Laeken in België leidde) zal ons een door hemzelf gemaakte diaserie laten zien over steengroeven, grafmonumenten en Terebinth-excursies.

G.J. Keuzenkamp is bestuurslid van de A.B.N. (Algemene Nederlandse Bond van Natuursteenbedrijven) en vervult meerdere functies binnen de steenhouwersbranche. Hij is directeur van G. Keuzenkamp B.V. met tal van vestigingen in de Randstad.

Daarna zullen we de R.K. Begraafplaats bezichtigen. Deze werd op 20 oktober 1831 plechtig ingezegend, maar op 4 januari 1830 vond reeds de eerste begrafenis plaats. In 1838 werd de kapel met crypte ingewijd.

Dit is de enige begraafplaats in Nederland met een arcade (die van de R.K. Begraafplaats Rotterdam is helaas afgebroken). De begraafplaats is nog steeds in gebruik; onlangs is de condoleanceruimte vernieuwd en uitgebreid.

De heer Van der Vlis zal ons rondleiden.

De R.K. Begraafplaats St. Petrus Banden ligt aan de Kerkhoflaan 10, aan de rand van de Scheveningse Bosjes, tussen het Prinsevinkenpark en de Bankastraat, en is bereikbaar met bus 22 (Bankastraat) en met de tramlijnen 7 en 8 (Scheveningseweg / Ary v.d. Spuyweg).

Belangstellenden vragen wij zich op te geven bij het Terebinthbureau, Dodeweg 31, 3832 RE Leusden tel: 033 - 653380. Graag tot ziens op 11 december 1993 !!!

AL HET ANDERE IS TOEGESTAAN...

Pleidooi voor het onderscheid tussen grafcultuur en gedenktekens

Op 18 september 1993 werd in Den Haag een symposium gehouden over: "Moderne graftekens, aan welke eisen moeten ze voldoen?". Dit symposium was tevens de afsluiting van de expositie "Gedenk Tekens", die van 4 juni tot 20 september 1993 op de begraafplaatsen Moscowa, Kranenburg en Oud Eik en Duinen was te zien. Het symposium werd ingeleid door Hennie Siebelt in zijn hoedanigheid als voorzitter, en Wim Cappers en Huub Kortekaas hielden beiden een lezing. Na deze voordrachten was er een discussie met een panel, waarin ook Hans van Coevorden en de heer Keuzekamp zaten. De discussie was toegespitst op de toepassingsmogelijkheden van beeldende kunst op graftekens versus de eisen/regels waaraan dergelijke graftekens moeten voldoen, willen ze geplaatst kunnen worden op een begraafplaats.

Het is niet mijn bedoeling om een verslag van dit symposium te schrijven, maar waar het mij wel om gaat is de discussie voort te zetten. En niet de discussie in algemene zin, maar een aspect, dat mij bijzonder aanspreekt, namelijk de uitwerking van het principe dat "een grafteken een individueel en daarmee uniek monument is dat herinnering en herdenking mogelijk maakt" (voorwoord van Hennie Siebelt bij de expositie).

Of zoals de centrale vraag van het symposium luidde: "Hoe moet je als begraafplaatsbeheerder omgaan met de individuele wensen van overledenen en nabestaanden?"

Ik baseer mij op drie uitspraken:

Hennie Siebelt: Een begraafplaatshouder zou (...) kunnen volstaan met wat er niet mag: (...) en het mag niet aanstootgevend zijn (tekst, afbeelding).

Wim Cappers: De weerstand binnen de kring van beheerders van begraafplaatsen tegen grotere vrijheid bij de vormgeving van de graftekens is deels op de negentiende eeuwse zorg voor orde en netheid terug te voeren.

Huub Kortekaas: De grafcultuur is een langzame dood gestorven omdat de mensen een ander zelfbeeld hebben gekregen. Een goed grafmonument is niet (alleen) de zorg van de nabestaanden, maar (ook) van de betrokkene(n) zelf.

Mijn stelling is dat de regelgeving op begraafplaatsen is terug te voeren op economische motieven enerzijds en gewoonten in de bedrijfsvoering anderzijds. Vrijheid in regelgeving betekent dat een beheerder direct en zeer persoonlijk geconfronteerd wordt met wensen ten aanzien van de grafbedekking. Deze wensen kunnen zeer emotioneel en individueel van aard zijn. Hiervoor zal tijd, aandacht, zorg en kunde nodig zijn, omdat de beheerder verantwoordelijk blijft voor een "vrije en toegankelijke omgeving voor hen die willen gedenken". Een gesprek over regelgeving bedraagt nog niet een fractie van de tijd die een gesprek over individuele vormgeving behoeft.

Waar de exploitatie van een begraafplaats meestal uitgaat van (en bepaald wordt door) de kosten van het groenonderhoud en de kosten van een (be)graving, ligt de voorkeur voor regelgeving niet ver van de toegangspoort. Waar beheerders geschoold zijn in een

houding van "individuele wensen dienen afgestemd te worden op de belangen van het totaal" en te weinig mogelijkheden en middelen hebben om hiervan af te wijken, is het evenmin raadselachtig dat regelgeving ver achterblijft bij de veranderingen in de maatschappelijke cultuur.

Tot zover hoeft de discussie niet te stagneren. Integendeel, de wortel vinden van het bestaansrecht van regelgeving is de mogelijkheid eraan te knagen om zodoende tot verandering te komen.

Maar de meest hardnekkige behoeders van de regelgeving worden onverwacht keurig bediend door de uitspraak van Siebelt, die oprecht meent dat "aanstoot geven" een reden tot weigering van een grafteken kan zijn. Van Dale benoemt aanstootgevend met: ergerlijk, kwetsend, onbetamelijk. Ik heb twee vragen aan iedereen die het met Siebelt eens is:

- 1) Verdraagt een individuele expressie zich met een normatief begrip, dat vooral de 'common sense' in de samenleving aanspreekt?;
- 2) Hoe kan grafkunst aanstootgevend zijn? Kunst is (wederom Van Dale) "het vermogen dat wat in geest of gemoed leeft of daarin gewekt is tot uiting of voorstelling te brengen op een wijze die schoonheidsontroering kan veroorzaken".

Het is duidelijk dat ik de mening van Siebelt niet deel. Allereerst omdat ik niet wéét wat "aanstootgevend" is. Mijn eigen idee daarover blijkt vaak niet gedeeld te worden door anderen. Mijn eigen idee daarover doet er eigenlijk ook niets toe in mijn functie. Ik heb te zorgen voor gastvrijheid en probeer belemmeringen weg te nemen. En juist dit uitgangspunt blijkt nu niet te stroken met mijn bereidheid om mensen hun eigen grafteken te gunnen.

In mijn werk ervaar ik dat graftekens schokkend kunnen zijn. Niet voor degene, die ze geplaatst heeft. Integendeel, de emoties bij het zien van het resultaat van denken, voelen, zoeken, overleggen, zijn diep en maken je stil. Eigenlijk is er altijd sprake van dat mensen kans hebben gezien hun verlies "aan te raken". Tegelijk kan ik voorvoelen dat andere bezoekers zich geschokt zullen voelen: "aanraken" is "aanstoten" geworden. Ik voel me daar verantwoordelijk voor, maar ben tegelijk zó overtuigd van het recht van een ieder om zich persoonlijk te uiten, dat ik aan de huidige regelgeving ook geen houvast heb.

In feite geeft elke reactie er blijk van dat mensen zich aangestoten voelen in hun verlies of in hun problemen met het aanvaarden van dit verlies. Beter dan het ontwikkelen van normen of het openstellen van bepaalde gedeelten van de begraafplaats voor individuele graftekens lijkt mij het bevorderen van een 'cultuur', die gericht is op respect en eerbied voor dat wat mensen beweegt in hun keuze voor gedenken en herdenken.

Ik zou willen dat de betrokkenen dan ook bereid zijn om hun uiting "uit te leggen", zodat elke bezoeker werkelijk in staat is om het eigen gevoel van geschoktheid een plaatsje te geven. Misschien is dat wel het meest kenmerkende aspect van een begraafplaats: geconfronteerd worden met mensen die een verlies hebben geleden en hun gevoelens

daarover uiten. Niet om te confronteren of aanstoot te geven, maar omdat zij zich op deze wijze heel nauw bij de dood van hun geliefde betrokken voelen.

Zoals ik op het symposium al met kracht beweerde: "Ik wil geen afzonderlijke gedeelten voor bijzondere grafmonumenten. Er is geen plek voor een 'rosse buurt' op een begraafplaats". De dood maakt mensen gelijk en eerbiedwaardig. Ik wil wél een regelgeving, die maakt dat mensen zich kunnen beroepen op hun recht om zich te uiten. En ik wil dat directies van begraafplaatsen elke beheerder mogelijkheden en middelen geeft om zijn taak naar eer en geweten uit te voeren. En in feite zou ik dus willen praten over de centrale vraag: "Hoe moet je als begraafplaatsbeheerder omgaan met de individuele wensen van overledenen en nabestaanden?" En dan zou ik ruim baan willen geven aan kunstenaars. Zij kunnen dan ophouden met zich te conformeren aan regeltjes, die wél de diepte van de constructie, maar niet van de emotie raken.

Josée Bionda

EENTONIG MAAR TYPISCH

Pleidooi voor behoud grafcultuur jarig zestig

Terugdenkend aan de jaren zestig herinneren mensen zich vooral de vrijheid, die binnen handbereik kwam. Het strak gereguleerde leven in gezins- en werkverband en binnen universiteit en politiek werd opengebroken. Stelletjes gingen samenwonen, werknemers veranderden vaker van baan, studenten kregen inspraak en burgers stemden op nieuwe politieke partijen. Bovenal vond de roep om meer vrijheid weerklank in de popmuziek. Jong én oud reageerden op songs, gedrag en uiterlijk van toonaangevende popgroepen als the Rolling Stones.

De jaren zestig liggen nu bijna een kwart eeuw achter ons, maar schijnen tweeduizend lichtjaren ver weg te zijn. Mensen lijken weer voor leefpatronen uit de jaren vijftig te kiezen. Opnieuw wordt er getrouwd, is een vaste baan nastrevenswaard, zijn hoogleraren de baas en hebben christelijke partijen een respectabele plaats in het politieke krachtenveld. Op het terrein van de muziek zijn juist musicals van Joop van den Ende voor velen spraakmakend.

De verworvenheden uit de jaren zestig zijn echter niet allemaal overboord gezet. Iedereen is nu vrij het leven naar eigen inzicht vorm te geven, zodat oude en nieuwe ideeën over de inrichting van de samenleving naast elkaar voorkomen. Wat definitief dreigt te verdwijnen, wordt vanwege het cultuurhistorische belang bewaard. We willen ook later nog weten, hoe mensen in de jaren zestig woonden, werkten, studeerden, politiek bedreven en muziek maakten.

Er is een terrein, waar de roep om meer vrijheid eerst nu hoorbaar is. De laatste jaren groeit de weerzin tegen de inrichting van begraafplaatsen en columbaria. Zerken kennen sinds het begin van de twintigste eeuw weinig variatie. Urnen zijn sinds de stormachtige groei van het aantal crematies in de jaren zestig qua vormgeving al even eentonig. Deze eenvormigheid hangt samen met de massaproductie. Bovendien schrijven de reglementen omwille van orde, netheid en sluitende exploitatie precies voor, wat op het terrein van gedenktekens al dan niet is toegestaan.

Waarom wordt de vraag naar meer keuzemogelijkheden op het terrein van grafbedekkingen nu pas gesteld? Vanzelfsprekend houdt deze wens verband met het geleidelijk verdwijnen van het taboe rond de dood. Pas sinds het midden van de jaren zeventig proberen mensen de dood weer onder ogen te zien. Dit geldt vooral de slachtoffers aan AIDS. De relatief hoge sterfte onder jongeren aan deze ziekte sinds de jaren tachtig dwingt hen voortijdig over de dood na te denken en doet de behoefte aan eigen vormgeving groeien. Wellicht hangt de groeiende openheid rond de dood ook samen met het ouder worden van de jongeren uit de jaren zestig. Als jongere ouderen krijgen ze meer en meer met de dood te maken. Nu pas zien ze op begraafplaatsen en in crematoria, dat de dood nog net zo strak is geregeld als het leven in de jaren zestig. In de geïndividualiseerde samenleving ontwikkelen zij eigen gedachten over de dood en willen die ook naar eigen inzicht in gedenktekens vormgeven.

Toegeven aan dit verlangen lijkt onontkoombaar. Begraafplaatsen en columbaria kunnen niet los van veranderingen in de samenleving worden gezien. Tegelijk doemt de vraag op, hoe een eigentijdse grafcultuur in de streng gereguleerde dodenakkers kan worden ingepast. Dit lijkt overigens een tijdelijk probleem te zijn. Aangezien graven meestal voor bepaalde tijd zijn uitgegeven, zullen de identieke zerken uiteindelijk rij na rij worden opgeruimd. Het is de vraag, of dit vanuit cultuurhistorisch perspectief gezien terecht is. Een voorbeeld kan het dilemma verduidelijken.

Aan de Dodeweg te Leusden ligt de gemeentelijke begraafplaats Rusthof van Amersfoort. Deze dodenakker werd in 1931 middenin de bossen aangelegd, door wandelpaden langs het geboomte te laten kronkelen. Later zijn hieraan meer open delen met rechthoekige paden toegevoegd. Wandelend over Rusthof kunnen ruwweg twee soorten graven worden onderscheiden. In het oudere gedeelte bevinden zich veel graven kriskras tussen de bomen. Hierdoor wisselt de aanblik van oese zogenaamde bosgraven voortdurend. Op de nieuwere delen zijn de graven in rijen aangelegd. Deze zogenaamde randgraven maken dan ook een meer overzichtelijke indruk.

De laatste jaren zijn in de delen met bosgraven eigentijdse gedenktekens geplaatst. Grafmonumenten als een afgeronde sarcofaag lijken moeiteloos met de omgeving te harmoniëren. Daarentegen trekken bijzondere graftekens op open delen meteen de aandacht. Te midden van meer traditionele zerken kan niemand om de grote, van hout gemaakte vogel op een kindergraf heen. Ongetwijfeld zijn er andere eigentijdse gedenktekens, die bezoekers van naburige randgraven schokken. De vraag kan worden gesteld, of deze confrontatie zo veel mogelijk moet worden vermeden. Volgens dit standpunt dienen mensen op deze openbare plaats zo ongestoord mogelijk te kunnen rouwen.

Ruiming van een perk vol tijdelijk uitgegeven, eenvormige graven uit de jaren zestig zou volgens sommigen soelaas bieden. Dit geldt natuurlijk voor de exploitatie. Enkele jaren geleden probeerde de gemeente Rusthof nog als verliesgevend object te privatiseren. Nu wil de overheid het beheer via een crematorium financieel sluitend maken. Ruiming van een grafveld zou bovenal concentratie van graven met controversiële gedenktekens mogelijk maken.

Gezien vanuit financieel en emotioneel oogpunt lijkt dit een goede oplossing. Toch is er een argument om niet elk perk met armzalige graftekens te ruimen. In kunsthistorisch of genealogisch opzicht zijn de zerken uit de jaren zestig misschien onbelangrijk. In cultuurhistorisch opzicht zijn ze wel degelijk van betekenis. Deze gedenktekens maken het taboe rond de dood in de jaren zestig immers zichtbaar.

De beheerder van een begraafplaats heeft de taak ook hiervan iets in de authentieke omgeving te bewaren. Zo'n verzameling tijdelijk uitgegeven graven zonder een grijntje kunstzinnigheid en klinkende namen maakt een eentonige indruk. Desalniettemin is het een voorbeeld van typische grafcultuur uit de jaren zestig.

Wim Cappers.

EEN MIDDELEEUWS STRIPVERHAAL

Ze staan in een ontspannen houding te praten in een galerij, die aan één zijde door zuilen is begrensd. De jongste man wijst iets aan en de ander kijkt in de aangegeven richting, waar op de wand een schildering is aangebracht.

Bij nadere beschouwing blijkt dat een voorstelling te zijn van skeletten die levenden bij de hand vatten, en zo een rij vormen van afwisselend levenden en doden. De vorm van de schildering doet denken aan een stripverhaal; onder de plaatjes is verklarende tekst aangebracht.

Dit moment zal voor altijd bevroren blijven op een altaarstuk in een Berlijns museum.

Het gaat hier om een zogenaamde dodendans. De uitbeelding op het altaarstuk in de Staatliche Gemäldegalerie in Berlijn is de enige waarop we nog een totaal indruk kunnen krijgen van een dodendans op de muur van een klooster- of kerkhofgalerij.

De dodendans als muurschildering ontstond in de vroege 15e eeuw. In de oervorm worden verschillende vertegenwoordigers van de standenmaatschappij van die tijd afgebeeld: paus, keizer, ridder, boer, priester, een arme man, een vrouw, een kind. Midden in hun bezigheden worden ze door de dood verrast. De dood wordt weergegeven als een skelet of een lijk in ontbinding. Hij tikt ze op de schouder, grijpt ze bij de hand en voert ze, al dan niet tegenstribbelend, mee op een laatste reis. Door de afwisseling van de personificatie van de dood en de levenden ontstaat een rij figuren, een reidans, de dodendans.

Onder de voorstelling wordt bij iedere levende een dialoog met de dood weergegeven. Zo zegt de dood bijvoorbeeld tegen de koopman dat zijn overal vandaan gesleepte rijkdom hem nu niet meer zal kunnen redden en wordt de arts bespot omdat hij zichzelf niet meer zal kunnen genezen.

Aan het begin en eind van de stoet is een prediker weergegeven. Dat laat al zien dat het hier eigenlijk om een preek gaat: het verhaal heeft een moraal.

Die moraal is tweevoudig. Ten eerste is het een memento mori: gedenk dat je sterfelijk bent; ieder moment kan de dood je verrassen, bij alles wat je doet.

Daarnaast is er de gedachte dat in de dood ieder gelijk is: het standverschil valt weg. Dat laatste kan voor de minder bedeeden een troostrijke werking hebben gehad: in de dood is er eindelijk gerechtigheid.

Het ligt voor de hand dat kerkelijke opvattingen rond de dood bij het ontstaan van dit fenomeen een belangrijke rol hebben gespeeld. De kerk verzette zich sterk tegen vormen van volksgeloof, die de dood verbonden met de dans; deze uitingen waren streng verboden. Bij de Germanen is al sprake van doden, die 's nachts op het kerkhof dansen. Levenden, die onvoorzichtig genoeg zijn om dichtbij te komen, worden daarbij betrokken. Ook wordt melding gemaakt van rituele kringdansen rond het lichaam van een gestorvene tijdens de doodswake of bij de begrafenis. Dit gebruik kwam tot in onze eeuw nog voor, bijvoorbeeld op de Faer Õer eilanden.

De op kloostergang- of kerkhofmuur geschilderde dodendans kan een middel zijn geweest om de ondergronds voortlevende heidense voorstellingen te transformeren naar een christelijke vorm.

De mannen op het altaarstuk in Berlijn zullen zich zeer wel hebben gerealiseerd dat ze mensen van de dag waren. In een tijd waarin de pest met regelmaat de kop opstak, en zonder aanzien des persoons hele bevolkingen decimeerde, zonder dat men zich daartegen wist te beschermen, is de dood altijd vlakbij geweest.

En wie een wandeling maakte op het kerkhof der Onnozele Kinderen in Parijs, zag boven de galerijen de opgestapelde beenderen van de doden, die plaats hadden moeten maken voor nieuwe graven. Een middeleeuwse dichter, François Villon, schreef de volgende regels (in een vertaling van Ernst van Altena):

Degenen die zich levenslang
gebogen hebben tot in 't stof;
Degenen van de hoogste rang
voor wie men vreesde en boog vol lof;
Ze liggen nadat dood hen trof
botje bij botje hier te kijk;
vorst of lakei, student of prof,
ze zijn hier allemaal ge-lijk.

De realistische beelden en dialogen van de dodendans, waarin ook het verval van het lichaam na de dood niet werd verzwegen, zullen voor de beide middeleeuwen minder schokkend zijn geweest dan voor ons. Ze sloten aan op hun belevingswereld, waaruit de verschijningsvorm van de dood als het lichaam in ontbinding nog niet grotendeels was verbannen.

(Naar aanleiding van de dubbeltentoonstelling "Dodendansen uit de collectie Reichelt / De zwarte rand van de Gouden Eeuw", gehouden in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam. Deze tentoonstelling is op het ogenblik helaas al afgesloten.)

Litteratuur:

- Tentoonstellingscatalogus
- Grijp, Louis Peter, Everdien Hoek en Annemies Tamboer (red.); De dodendans in de kunsten; HES uitgevers, Utrecht; 1989 (Nog bij De Slegte verkrijgbaar).

Sytze de Boer

OVER TABOES

Het woord taboe heeft de laatste jaren een nieuwe journalistieke betekenis erbij gekregen. Het is dienst gaan doen in de publieke bezinning op wat 60 jaar geleden wel genoemd is "het verval der begrafenissen". In het interbellum (de periode tussen de beide wereldoorlogen, dus van 1918 - 1939) is het aan enkele waarnemers opgevallen, dat de "zedes" (=gewoonten) bij het levenseinde leken te vervagen. Ze werden minder gestileerd, minder dramatisch en indrukwekkend, alsof de mensen ook in deze levenssituatie onzeker en voor zichzelf onduidelijk waren geworden.

Welke nieuwe dienst en betekenis kreeg de term "taboe"?

Er werd mee bedoeld; dat waar men niet over spreekt, dat wat men verzwijgt of doodzwijgt, zelfs wel "het onfatsoenlijke". Waarschijnlijk heeft de medische sector op haar wijze er toe bijgedragen dat het sterven onzichtbaar werd gemaakt. Zou haar prestige soms geëist hebben dat we uitvoerig op de hoogte werden gehouden van de bereikte levensverlenging en dat er over het einde beschaafd gezwogen moest worden?

De nieuwe betekenis van "taboe" was een toevoeging aan oudere betekenissen van de term, die oorspronkelijk uit de ethnologie (=volkenkunde) en de vergelijkende godsdienstwetenschap waren voortgekomen. Langs die weg kwam een Polynesisch woord in onze Europese talen terecht. Eerst als benaming voor verboden en geboden in zogenaamd primitieve samenlevingen, en daarna ook voor verboden en geboden in onze eigen Europese samenleving. Daarover gingen de meer rationele en nuchtere burgers van die Europese civilisatie iets zeggen als: "Hé, waarom doen wij nog altijd zo raar en ongewoon? Dat is een overblijfsel uit de voorwetenschappelijke fase van onze cultuur. Laten wij toch wat gewoner en normaler gaan doen".

Met het laatste werd een nieuwe norm van de eigen civilisatie bedoeld en geïntroduceerd.

Met die alledaagse term "gewoon en normaal" zijn we in de buurt gekomen van het oudere complex van betekenissen van taboe, namelijk bij het tegengestelde ervan: het woord taboe wijst het uitzonderlijke aan, dat wat aan de grenzen van ons dagelijks bestaan ligt, wat zeer machtig is (en mana, kracht bezit), en niet bestuurbaar of op bestelling beschikbaar is, en om die reden zeer voorzichtig en respectueus benaderd dient te worden. Voor ons rationele besef is het daarbij vreemd, dat die taboes zowel positieve als negatieve waarden kunnen inhouden, en dat wij hun substanties zowel kunnen begeren als vrezen. In onze samenhang van begrippen: geslachtelijkheid en geboorte en dood zijn nog altijd omgeven door taboes, gelukwensen, troostwoorden, bijeenkomsten en recepties, dure advertenties en annonces, gezangen en optochten.

Wij moeten daarbij niet vergeten, dat een taboe aanduidt wat diep gevreesd en diep begeerd wordt. Het woord heeft een negatieve én een positieve lading of kracht, die elkander niet uitsluiten, maar op geheimzinnige wijze verbonden blijven. De radicale en ijzerharde tegenstelling van taboe is dan ook: "normaal, gewoon, op de markt des levens beschikbaar".

Van de betekenis van het woord "liefde" kunnen wij iets dergelijks zeggen. De echte tegenstelling van "liefde" is niet haat, maar ... onverschilligheid, gewoonheid, lautheid en routine.

De consequentie hiervan is, dat wij met de afschaffing van vele taboes onszelf wel bevrijden van velerlei lastige rituele omslactigheden (ieder kan ze zelf bedenken!) en langs die weg ons leven gemakkelijker maken, gewoner en vlotter, maar dat wij daarmee ook de positiva zeer efficiënt devalueren: wie te leuk, te lui, te nuchter of te melig is om zich voor een gelegenheid te kleden, mist iets of veel bij die gelegenheid, die toch bedoeld was om bijzonder te zijn, maar die zich nu op geen enkele wijze meer onderscheidt van en verheft boven het "gewone".

Op ons onderwerp betrokken: het opheffen en afschaffen van taboes is geen ongevaarlijke zaak, want daardoor worden onze uitdrukkingsmiddelen verarmd, onze horizons worden beperkt.

In onze historische situatie moet nog bedacht worden, dat een terugblikkend oordeel als zou in ons verleden op de dood, het sterven en de begrafenis een negatief taboe gerust hebben, in zijn algemeenheid ver naast de historische waarheid is. Wij moeten in die begrafenisrituelen van ons verleden niet zomaar een verzwijging of een collectieve dwangmatigheid zien, maar oog krijgen voor wat er in die vormen (dramatisch, teatraal, poëtisch en godsdienstig) uitgesproken en uitgebeeld is, - en nog steeds wordt. Er is niet alleen maar verdrongen en onderdrukt, er is ook een begrafenisritueel geweest, en het is er nog, dat een zeer duidelijke structuur vertoonde en nog vertoont. Als die vormen en rituelen door velen niet meer begrepen worden, ligt de oorzaak daarvan onder andere bij de vergaande onwetendheid omtrent het nabije verleden en de huidige leefwereld buiten het eigen culturele milieu.

Zo kon het dan gebeuren dat de journalisten van ons NRC-Handelsblad een monarchale begrafenis en een rooms-katholieke Mis van Requiem beschreven als iets heel bijzonders, iets wat zij bij gelegenheid van een begrafenis toch eigenlijk niet verwacht hadden... Zij zagen iets anders dan het verwachte en iets meer dan zorg rondom een dode en zijn graf, zij zagen en hoorden een zeer klassieke katholieke uitvaartliturgie: geen bijzondere creatie van en voor een aristocratische familie. Hadden zij dat laatste eigenlijk verwacht?

Waarschijnlijk is het misverstand verklaarbaar uit het "liberale" en protestantse verleden van onze dominerende journalistiek: de velen die niet (meer) in een traditie van een religieuze confessie leven, dragen toch nog de bagage van hun (over-)grootouders met zich mede. Als die grootouders protestants leefden en dachten, dan verklaart dat waarom hun kleinkinderen verbaasd waren over een rooms-katholieke uitvaartliturgie. Want die protestantse traditie en met name die van Johannes Calvijn kent namelijk geen enkele liturgisch-kerkelijke begrafenis. Er zijn wel vaak familieplechtigheden bij dood en begrafenis geweest, die soms zelfs door een bevriende predikant geleid werden. Maar die plechtigheden in het sterfhuis werden door de Kerken hoogstens toegestaan en geduld, zij waren geen geordende diensten-van-uitvaart. Soms zelfs was het predikanten uitdrukkelijk verboden om er in vóór te gaan. Het gebed bij een groeve kon de dominee zelfs op een ontslag komen te staan. Dit heeft ertoe geleid, dat de protestantse stromingen in ons vaderland nooit iets hebben gekend van een uitvaartdienst, die in de toon van Pasen en Opstanding was gesteld. En over dat laatste waren sommige verslaggevers oprecht verbaasd.

Deze wonderlijke toon van Pasen en Opstanding bij en onder alle droefheid is echter een feit in de Mis van Requiem. Iedereen kan het zelf gaan zien en horen: ga maar luisteren als die oude dame van om de hoek of dat doodgereden kleutertje van de basisschool vanuit de kerk wordt begraven, nadat zij of hij eerst in de Kerk is binnengedragen. Want wie aan het begin van zijn leven is gedoopt, wordt aan zij einde in de kerk gezegend en vanuit die kerk met gebeden naar zijn graf gedragen., Ieder kan het gaan zien en horen, het Latijn is grotendeels goed vertaald en er wordt vaak prachtig gezongen, en de dramatische elementen in de Mis van Requiem spreken geen geheimtaal.

Het is van groot praktisch belang om in te zien, dat alle begrafenis-rituelen - en niet alleen de christelijke of katholieke - uitdrukking geven aan de ontmoeting van levenden en doden, dat wil zeggen aan gebeuren, waar positieve en negatieve taboes onlosmakelijk aan verbonden zijn en verbonden zullen blijven. Zo'n ontmoeting met de grote "machten" van leven en dood kan niet anders uitgedrukt worden dan door boven-individuele en meer-dan-momentane symbolen en woorden en gedragingen. tegenover de dood - hoe ook voorgesteld en geïnterpreteerd - kunnen mensen zo weinig met hun originaliteit en hun eventueel beschikbare persoonlijke creativiteit. Alleen af de voelbare kleinheid van de mens die een deel is van de opeenvolging van der generaties, de situatie waarin je de zoon van je Vader en de vader van je Zoon bent geworden (de dochter van je Moeder en de moeder van je Dochter) beneemt je de moed en de lust tot pretenties ... Daarom zijn de "Iofredes" (de traditionele "lijkkredes" bij een begrafenis die de overledenen loven en prijzen) ook zo pijnlijk voor velen, zo beklemmend. Of ben ik nu te eenzijdig en te persoonlijk?

Met deze situatie van familieleden en nabije vrienden en vriendinnen, hun "verslagenheid", dat is zwakte, gaat de wenselijkheid van vaste vertrouwde vormen en bekende rituelen gepaard. Zij steunen mensen in hun gevoel van bedreigd te zijn.

Over generaties gesproken: over deze zaak, het zoeken naar nieuwe vormen of het terugvinden van oude, zouden de generaties eens moeten spreken en schrijven, bijvoorbeeld in deze Nieuwsbrief of, bij gelegenheid van een ontmoeting.

ZIN VOOR VERANDERING

Doodkistenfabrikant jubileert met vernieuwende expositie

Even buiten het historische centrum van Enkhuizen ligt het industrieterrein van dit stadje. In de vorige eeuw werden begraafplaatsen vanwege de hygiëne op of buiten de vestingwerken aangelegd. Vandaag de dag worden fabrieken vanwege het milieu buiten woongebieden op een speciaal aangelegd terrein geconcentreerd. Eén van die bedrijven in Enkhuizen is Bogra, waar de familie Boon grafkisten maakt.

Op 3 en 4 september jongstleden was er weinig van de afgelegen ligging van Bogra of van naargeestigheid rond het produkt te merken. Talrijke gasten vonden namelijk de weg naar het complex om de oplevering van een nieuwe fabriekshal en het vijftienvingtigjarig dienstjubileum van directeur R.K.A. Boon met hun aanwezigheid op te luisteren. Dat is op zich niets bijzonders, te meer, daar de gasten uit de uitvaartwereld zelf afkomstig waren. Opvallend was wel, dat de genodigden behalve de fabriek in de nieuwe hal ook de expositie "Verleden en Toekomst van de Nederlandse Uitvaart" konden bekijken.

Natuurlijk is bezichtiging van de fabriek op zichzelf interessant, zeker voor degene, die een dergelijk bedrijf nooit heeft gezien. De ongeveer zeventig medewerkers van de fabriek blijken in een jaar tijd uit 4500 kubieke meter spaanplaat en 1900 kubieke meter massief hout 80.000 kisten te maken. Hiervan is driekwart voor de Nederlandse markt bestemd, zodat ongeveer een derde van de overledenen van ons land in een kist van Bogra komt te liggen. Het andere kwart wordt naar België en Frankrijk uitgevoerd.

De fabricage van kisten is zelfs fascinerend. Zaagsel en krullen blijken al jaren op milieuvriendelijke wijze in de verwarmingsketel te worden opgestookt. Planken worden machinaal op maat van het menselijk lichaam gezaagd. Niet in de laatste plaats zijn veranderingen in de voorkeur betreffende vormgeving van kisten opmerkelijk. Medewerkers van de fabriek weten te vertellen, dat deksels met vensters de laatste tijd minder populair zijn, terwijl er meer vraag is naar zwart geverfde kisten. Hierin lijkt iets tegenstrijdigs te zitten. Terwijl het eerste gegeven de dood onzichtbaar maakt, lijkt het tweede feit de zichtbaarheid van de dood juist te vergroten. Een fabriek met zo'n groot marktaandeel levert dus belangrijke gegevens voor een antwoord op de vraag, in hoeverre het taboe rond de dood in de samenleving als geheel verandert.

Al kijkend en pratend leert de bezoeker, dat de fabriek tussen verantwoorde produktie en veranderingen in smaak een tussenweg moet vinden. Aan een kist kan in principe slechts een beperkte hoeveelheid tijd worden besteed. Anders wordt de fabricage te duur. De plotselinge bestelling van een blauw geverfde kist laat zien, dat ook een fabriek op de bijzondere wens van een overledene kan inspelen. Dan worden bezoekers en waarschijnlijk ook werknemers er weer aan herinnerd, dat achter elke gemaakte doodkist verdriet van nabestaanden schuilgaat.

Bezichtiging van de fabriek in combinatie met de expositie maakte het jubileum echter nog interessanter. Toen kwam immers de vraag bovendien, wat de samenhang is tussen veranderingen in de houding tegenover de dood en het beleid van bijvoorbeeld een doodkistenfabriek in de nabije toekomst. Alleen reeds bezichtiging van de kleine tentoonstelling van het Nederlands Uitvaart Museum liet zien, dat de instelling ten opzichte van de dood verandert. Zwarte rouwkleding van enkele decennia geleden suggereert een zichtbare vertrouwdheid met de dood, die nu niet gewoon is. Aan de andere kant deed Paula van der Heydt met haar afstudeerproject aan de Gerrit Rietveld Academie een voorstel voor eigentijdse vormgeving van rouwadvertenties. Aan het verlangen naar meer persoonlijke aankondigingen van de laatste jaren kan via het afdrukken van de handtekening of zelfs een foto van de overledene tegemoet worden gekomen.

Op de tentoonstelling presenteerden zich ook organisaties, die sinds de jaren tachtig voortdurend naar doorbreking van het taboe rond de dood streven. Zo was de Terebinth aanwezig om aandacht voor herstel rond dood en rustplaats te vragen. Verder wees het Landelijk Steunpunt Rouwbegeleiding op de hulp, die tegenwoordig aan nabestaanden kan worden geboden.

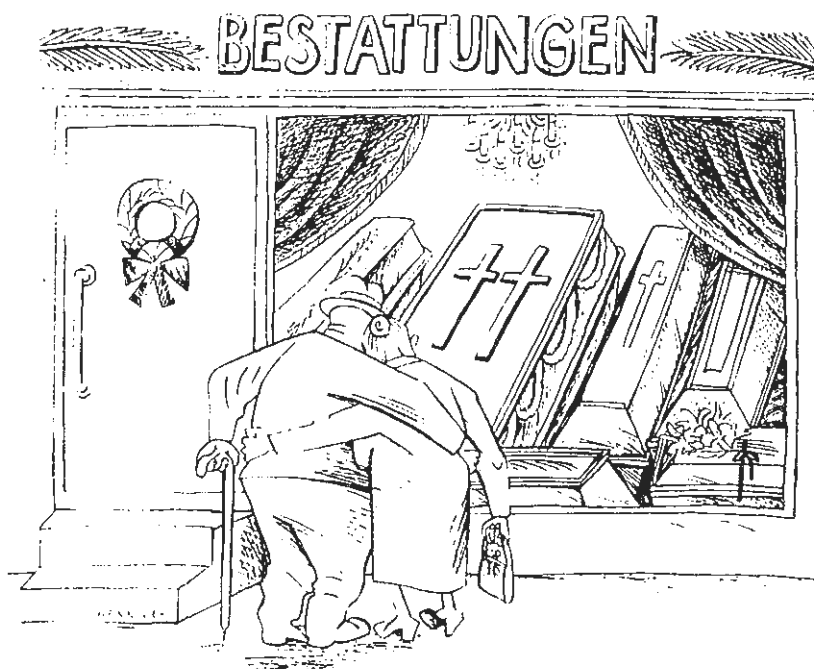
Het meest baanbrekend was misschien wel de aanwezigheid van Ivarjan Sax, Knaar Visser en Marjo Boer. Zij presenteerden hun boek Zand erover? uit 1989, dat onder andere een bouwtekening voor een zelf gemaakte doodkist bevat. Zelf iets doen voor de uitvaart van de overledene kan het verdriet immers leefbaar maken. Een doodkistenfabrikant, die tijdens zijn jubileum deze mogelijkheid onder de aandacht brengt, durft werkelijk de grenzen van zijn vak te verkennen.

Het is echter de vraag, of zijn gasten allen oog voor dit dilemma hadden. Aan de ene kant kan dit de bezoekers niet kwalijk worden genomen. Terwijl Impresariaat "Timbre" musici liet spelen, die tijdens een uitvaart levende muziek kunnen verzorgen, kon iedereen zich aan een voortreffelijk warm en koud buffet te goed doen. Tussendoor werd koffie met een stuk paarse taart geserveerd.

Toch zou het jammer zijn, wanneer niemand door het bezoek aan fabriek en expositie aan het denken was gezet. Met name uitvaartondernemers hebben zowel met fabrikanten uit de branche als met nabestaanden contact. Zij kunnen dus weten, wat enerzijds leverbaar en anderzijds wenselijk is. Als ondernemers moeten zij ook op veranderingen in de markt inspelen.

De expositie had hen kunnen leren, wat aan nieuwe vormgeving op het gebied van de dodenbezorging mogelijk is. Eigentijdse ontwerpen kunnen een ontstane kloof overbruggen tussen datgene, wat leverbaar is en datgene, wat wenselijk is. Uitvaartondernemers zouden in de discussie hierover tussen stervenden, nabestaanden, mensen met nieuwe ideeën en de industrie een belangrijke rol kunnen spelen. Wanneer enkelen zich deze zin voor verandering hebben eigengemaakt, mag het feest in Enkhuizen dubbel geslaagd worden genoemd.

Wim Cappers.

Uit: Friedhof und Denkmal

Barbara Henninger: o. T. »Bestattungen«

Lenin

FOTO V. MASJATIN

Wat moet er gebeuren met gebalsemde Lenin?

Het recept van Lenins eeuwige leven is nog steeds niet prijsgegeven aan de openbaarheid. Maar de geheimzinnigheid waarmee het gebalsemde lichaam van de revolutionair is omgeven verdwijnt stukje bij beetje. De commandant van het mausoleum laat voor het eerst fotografen toe die Lenin met flitslicht willen fotografen en hij geeft ook rondleidingen achter de coulissen.

Nog steeds is er geen besluit genomen wat er met Lenin moet gebeuren. Moet hij gecremeerd worden, begraven bij zijn moeder in St Petersburg of blijft hij een mummie? Het mausoleum werkt intussen alsof er niets veranderd is.

Soldaten van een elite-regiment lossen elkaar ieder uur af – zelfs 's nachts. Ze worden terdege getraind voor het doodstil op wacht staan. Achter de Kremlin-muur staat een houten decor-mausoleum opgesteld, waar de soldaten oefenen. Als het zijn beurt is, staat een soldaat vier of vijf keer per etmaal een uur

lang op wacht. Voor hij opgaat, ontvangt hij aan extra rantsoen: vier klontjes suiker, drie koekjes, dertig gram worst en een klontje boter.

Een team van tien specialisten onderhoudt het gebalsemde lijk. Twee maal per week wordt Lenins sarcofaag geopend en zijn gezicht met balsemolie behandeld. Die dagen – maandag en vrijdag – is het mausoleum om 'sanitaire redenen' gesloten.

Eens in de anderhalf jaar krijgt Lenin een grote beurt die twee maanden duurt. Dan krijg hij een 'bad' in het laboratorium dat zich onder de rituele zaal bevindt. De staat financiert de kosten van bewaking en onderhoud van het mausoleum. Voor het in stand houden van het gebalsemde lijk – of wat er nog van over is – wordt geen geld meer uitgetrokken. De communistische kranten *Pravda* en *Sovjetskaja Rossija* hebben een fonds gesticht om het eeuwige leven van Lenin te verlengen.

Hella Rottenberg

Uit: de Volkskrant, 23-9-93

Kinderen vinden volkomen gaaf graf uit middeleeuwen

ANP

SAEFTINGE

Vijf kinderen hebben aan de oever van de Westerschelde, die alleen bij uitzonderlijk laag water droogvalt, een volkomen gaaf middeleeuws graf gevonden. De gids, onder wiens leiding ze in het Verdrongen Land van Saeftinge op 'expeditie' gingen, had hun verteld dat in de veenoever een grafveld van rond het jaar 1000 moest liggen.

Daarop gingen de vijf pioniers 'met handen en voeten' aan het graven, met als eerste resultaat veel potscherven, kaakbeenderen van een rund en een enkel menselijk bot.

De twaalfjarige Jet Hoed uit Hoorn stuitte uiteindelijk op het houten deksel van een kist. Nadat de vermoldde resten van de dikke plank uit de modderige grond waren gepeuterd, kwam er een volledig geraamte naar boven. Alle delen

van het skelet zijn weer teruggelegd.

Bleijenberg spreekt van een unieke vondst. Hij hoopt op een uitgebreider onderzoek later deze week. Daar is op de aan erosie onderhevige noordelijke rand van Saeftinge weinig tijd voor.

De vijf kinderen zijn lid van de Zeebeestenclub van de Stichting Mother Sea, die informatie verstrekt over ontwikkelingen rond het zeemilieu.

Uit: de Volkskrant, 22-9-93

Over de medewerkers van het Terebinth bureau

De coördinator van het Terebinth-bureau is de centrale figuur in de Terebinth-organisatie. Zijn werk staat in nauwe samenhang met dat van de bestuurssecretaris en dat van de Nieuwsbriefredactie. De functie is ontstaan ter verhoging van de kwaliteit en de continuïteit van de Terebinth-activiteiten. De functie vraagt wekelijks de nodige tijd, aanwezigheid op het Terebinth-bureau, passende werkervaring en een meer dan gewone motivatie voor het werk van de Terebinth.

Op de publikatie van de vacature zijn meerdere reacties gekomen. Het bestuur heeft met de diverse belangstellenden gesprekken gevoerd en na overleg met Cees van Raak en Peter Hendriks gekozen voor een van de kandidaten: de heer Wil Lucas uit Amersfoort.

Wil Lucas is 58 jaar en op zijn verzoek vervroegd gepensioneerd na een 32-jarig dienstverband bij een grote nederlandse onderneming. Zijn werk bestond uit het in zelfstandigheid verrichten van organisatorische en ondersteunende activiteiten op ween breed terrein van administratie en personeel. Gelet op zijn ervaring en vitaliteit lijkt de functie van coördinator hem op het lijf geschreven. Met de heer Lucas is een introductie programma afgesproken zodat hij zich snel thuis zal voelen bij de vereniging en op goede wijze wordt ingewerkt in zijn taken. Wil Lucas bezet op vrijdag het Terebinth-bureau. Terebinth is nu van dinsdag tot en met vrijdag bereikbaar!

Medewerkers van het Terebinth-bureau, de redactie en het bestuur zijn uitermate blij dat de Wil Lucas de coördinator-functie is gaan vervullen. Immers: nadat voor een Terebinth-bureau was gekozen werd het mogelijk om huisvesting, taken, bezetting en financiën geleidelijk en in samenhang te ontwikkelen. De vervulling van de coördinator functie is daarvan het sluitstuk.

Peter Hendriks bemant al een tijd het Terebinth-bureau op dinsdag en woensdag. Hij is in contact gekomen met de Terebinth door zijn bestuurlijke functie bij de Stichting R.K. kerkhof Zwolle. In eerste instantie verrichte hij plaatselijke activiteiten voor de vereniging. Hij heeft vijf jaar gewerkt in de technische groothandel, daarna achttien jaar in de detailhandel. Door reorganisatie is hij zonder werk komen te zitten. Zodoende heeft hij momenteel tijd over om zich voor de vereniging verdienstelijk te maken. Dat de dood uit de taboesfeer wordt weggenomen vindt hij heel belangrijk: hij hoort bij het leven en je kunt hem niet zomaar weggooien.

De derde medewerker van het Terebinth-bureau is Cees van Raak. Hij is er op de donderdag aanwezig. Zijn eigenlijke beroep is leraar Nederlands en geschiedenis. Een omscholingscursus voor onderzoeker bracht hem in contact met de gemeente Tilburg, waarvoor hij de monumenten en de geschiedenis van de begraafplaatsen onderzocht. Het onderwerp heeft hem sindsdien niet meer losgelaten, getuige zijn opdracht van de Arbeiderspers om eren boek te schrijven over de mooiste dodenakkers van Nederland. Momenteel is hij actief als publicist, dichter en parttime-docent.

VERENIGINGSNIEUWS

Terebinthbureau

De Vereniging beschikt sinds 1 oktober over een coördinator van het Terebinthbureau! Het is Wil Lucas uit Amersfoort.

Vanaf december vorig jaar is er nagedacht over en gewerkt aan de vorming van een eigen Terebinthbureau. De vervulling van de coördinatorfunctie is de kroon op dit moeilijke organisatorische werkstuk.

In het juninummer van de Nieuwsbrief werd de vacature geplaatst, en begin september werd een oproep gepubliceerd in de Amersfoortse lokale pers. Centraal in de functie staat het bewaken en het verzorgen van afspraken en de telefonische en schriftelijke communicatie binnen de Terebinth en met de buitenwereld.

Bestuur en bureaumedewerkers wensen dhr Lucas veel succes en veel voldoening in zijn werk voor de Terebinth.

Fototentoonstelling Nijmegen

Op maandag 6 september waren we aanwezig bij de afsluiting van de wedstrijd voor amateurfotografen: "Begraven in Nijmegen" en bij de opening van de fototentoonstelling. De prijzen werden uitgereikt door burgemeester E d'Hondt.

De Terebinth en mevrouw M Nagel-Cornelissen maakten met elkaar kennis. Zij is gedeputeerde, en van haar is bekend dat zij een meer dan gewone belangstelling heeft voor het beheer en behoud van begraafplaatsen. Een memorabele uitspraak van mevrouw Nagel: "Op begraafplaatsen word je gevoel aangesproken".

Over de wedstrijd is een fraai boek uitgekomen met 59 van de 350 inzendingen, waarin overigens de Terebinth een bijdrage mocht schrijven. U krijgt het thuisgestuurd door het overmaken van Fl 25 op postrekening 64 59 457 ten gunste van de "Werkgroep 't (te) behouden Kerkhof te Nijmegen" onder vermelding van "fotoboek". Ter plaatse (in de boekhandel, bij de Werkgroep) kost het boek Fl 19,90.

Met het onderwerp van wedstrijd, expositie en boek wil de Werkgroep een bijdrage leveren aan de waardering van de begraafcultuur in Nijmegen.

Oorlogsgravenstichting

Het bestuur streeft naar samenwerking met verwante organisaties binnen het verband van onze Vereniging. Zo ontmoeten Terebinth en de Oorlogsgravenstichting elkaar. De stichting beheert niet alleen oorlogsbegraafplaatsen, maar ook vele oorlogsgraven op algemene en bijzondere begraafplaatsen. Plaatselijke consuls hebben hierin een belangrijke taak; hun eigenlijke dagelijkse werk heeft veelal te maken met begraafplaatsen. Wij waren vereerd om op de jaarlijkse consuldag, 15 september, in een lezing te Arnhem de Terebinth te mogen presenteren voor dit aandachtig gehoor.

Dat van ongeveer 250 aanwezigen er maar 2 lid zijn van de Terebinth, en desgevraagd meer dan 90% nooit van ons heeft gehoord, zegt iets over onze bekendheid.

ABN

De Algemene Nederlandse Bond van Natuursteenbedrijven hield op 17 september haar jaarvergadering te Breukelen. Misschien juist omdat de Terebinth kritisch staat tegenover hoe in ons land met grafmonumenten wordt omgegaan, hebben wij de uitnodiging om het openbare gedeelte van de jaarvergadering bij te wonen, erg op prijs gesteld. De bereidheid om naast het belangenorganisatie zijn, ook de verantwoordelijkheid voor het professionele beroep vatbaar te maken voor inbreng van buiten de eigen kring, verdient respect. Daarom werd aan de uitnodiging graag gevolg gegeven.

AFD

Op 9 en 10 september hield onze duitse zusterorganisatie haar jaarlijkse bijeenkomst in Stuttgart. De informatie hierover bereikte ons te laat voor plaatsing in de Nieuwsbrief van augustus. Door enig improvisatiewerk was Terebinth toch aanwezig, en maar liefst met 7 personen. Onze delegatie was representatief voor de Vereniging, en de contacten konden worden bevestigd. Zo weet na de Epitaf (België, 6 juni) ook de AFD dat er in Nederland iets gebeurt. De Arbeitsgemeinschaft für Friedhof und Denkmal heeft zich ontwikkeld tot een overleg- en adviesorganisatie, en kent daardoor taken die in Nederland door aparte branchegerichte organisaties worden verricht. Van oudsher is er steun van de staat en van de kerk (Evangelische Kirchengemeinde). De AFD ziet zich geplaatst voor het immense vraagstuk van uitbreiding van haar werk naar het voormalige Oost-Duitsland. In 1994 zal een gezamenlijke activiteit van Terebinth met AFD worden gehouden.

Bogra

Elders in dit nummer meer over deze aparte open dag van een grote kistenfabriek. Vereniging de Terebinth was aanwezig met een eigen stand en we ontmoeten veel bekenden, waaronder onze relaties van het Nederlands Uitvaartmuseum (NUM).

Helmond

Op aanraden van het Centraal Bureau van de Nederlands Hervormde Kerkvoogdij werd ten behoeve van de hervormde gemeente te Helmond een beoordeling gegeven van de situatie van de begraafplaats. Deze is de "buurman" van een grote, dichte, katholieke dodenakker. De begraafplaats dateert van 1860 en heeft zeker plaatselijk waardevolle historische en cultuur-historische aspecten. Mede dankzij hand- en spandiensten van de gemeente is er een redelijke situatie, ook op het gebied van exploitatie en informatievoorziening. Zoals ons wel vaker blijkt is er terecht zorg voor de toekomst. Wij adviseerden over het structureel verbeteren van het bestuur en organisatie (bijvoorbeeld met een plaatselijke commissie), en het planmatig uitbouwen van het beheer en verbeteren van de groenvoorziening.

Arnhem

De gemeente benaderde Vereniging de Terebinth over een precair onderwerp, dat op veel plaatsen speelt. Het gaat om de vraag wat je moet doen met oude grafstenen die geen bijzondere waarde hebben. Veelal gaat het hier om reeksen confectie monumenten. Als pad gebruiken, al of niet omgedraaid, en dat stiekem doen of dat aankondigen? We kennen begraafplaatsen die stiekem met grafstenen, kosten uitspaarden van wegen en paden of van beschoeiing voor verhogingen.

Vereniging de Terebinth vindt dat een grafmonument een eigen waarde heeft als herdenking van de overledene, en daarom niet als voorwerp alternatief gebruikt kan worden, hoe doelmatig of milieuvriendelijk bedoeld dat moge zijn. De grafmonumenten kunnen elders op de begraafplaats worden neergezet, bijvoorbeeld gecombineerd met groen als omzoming.

Indien de grafstenen niet in de oorspronkelijke staat en betekenis gehandhaafd kunnen blijven dan verdient vergruizing verre de voorkeur. Dan is er geen stukje monument meer.

Herstel van zorg rond dood doet dan wel een beroep op de begraafplaatshouder en -beheerder om een foto in het grafregister te bewaren. De ervaring leert dat menig (latere) bezoeker daar dan dankbaar voor is en vrede door krijgt.

Nieuwleusen

Op initiatief van onze regionale vertegenwoordiger de heer Alteveer werd een avond belegd met de historische vereniging van Nieuwleusen. Het gezelschap van 30 personen werd voorgelicht over het versterken en behouden van de waarden van de 150 jaar oude begraafplaats. Het landschappelijke karakter - de begraafplaats ligt in een bos naast een natuurgebied, heeft ook bijzondere kenmerken op het gebied van groenvoorziening.

Het belang van het inventariseren en het gemak van de eenvoudige, door Terebinth hiertoe ontwikkelde en gepubliceerde stappenmethode, werd uit de doeken gedaan.

Kaartenbak

Het aantal leden op 22 september (1 augustus) is 393 (376), waarvan 83 (82) organisaties. Als u dit leest heeft de vereniging het getal van 400 leden overschreden.